

Вячеслав Корнієнко

ДЪДИЛЪЦЕ КАСОЖИЧЪ ТЪМУТОРОКАНЪЦЪ: ДЕЯКІ ПИТАННЯ СЕРЕДНЬОВІЧНОЇ БІОГРАФІСТИКИ

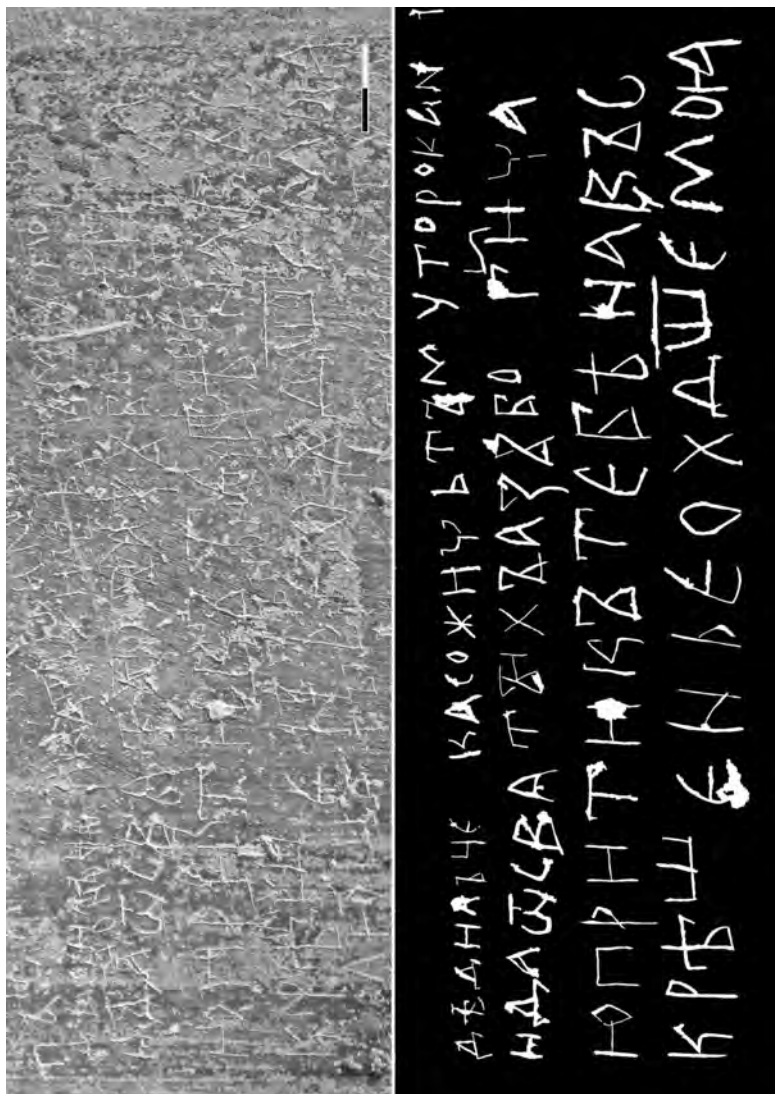
З-поміж низки історичних свідчень, які залучаються дослідниками для вивчення середньовічної історії Тмуторокані та оточуючих її народів північно-західного Кавказу, чільне місце відводиться графіті на фресці з зображенням св. Онуфрія у колишній південній зовнішній галереї Софії Київської. Цей напис декілька століть тому видряпала особа на ім'я Дедилце. Окрім свого особового імені, він зазначив власну етнічну та географічну приналежність, що вже само собою в київській епіграфіці є цікавим та рідкісним явищем.

Першим графіті опублікував С. Висоцький¹, проте тоді він помилково та частково прочитав верхній рядок, внаслідок чого ім'я автора фігурувало як “Дедиліе”. Утім, публікатором було правильно відчитано, що автор цього напису за походженням був касогом. Правильне ж прочитання імені автора напису як “Дедилце” та його походження з причорноморського міста – Тмуторокані, було встановлено лише майже через тридцять років, коли російський дослідник А. Залізник відкоригував прочитання графіті та дочитав за опублікованою фотографією верхній рядок².

Продовження сучасних планомірних досліджень епіграфічних пам'яток Софії Київської в рамках виконання “Програми дослідження, реставрації та популяризації Софійського собору на 2016–2021 рр.”, які передбачають публікацію всіх наявних на її стінах написів та малюнків, дозволили встановити справедливості більшості пропонованих А. Залізником коректур, а також внести деякі уточнення в прочитання цього, безперечно, цікавого напису.

¹ С.А. Висоцкий, *Средневековые надписи Софии Киевской (По материалам граффити XI–XVII вв.)*, К. 1976, с. 59–60, табл. LIV; LV, 1.

² А.А. Зализник, *К изучению древнерусских надписей*, [у:] В.Л. Янин, А.А. Зализник, А.А. Гиппиус, *Новгородские грамоты на бересте (Из раскопок 1997–2000 гг.)*, т. XI, Москва 2004, с. 256–257.

Напис-графіті касожича Дедилця у Софії Київській. Фотографія та прорисовка

ДѢДНЛЪ³Ц⁴Ѣ КАСОЖИЧЪТЪМ⁵УТ⁶ОРОКАН⁷-----⁸
НДАѠСВАТЪХЪАЗЪВБОГНЧА
ЮПРНТНКЪТЕВЪНАВЪС
КРЪШЕНЬ⁹ѠХДАШЕМОА

З розбивкою на слова та відновленням пропущених фрагментів текст виглядає таким чином:

Дѣдилъце касожичъ тмуторокан[ьць Ѡ(алъ)] ида Ѡ сватыхъ азъ во
Г(оспод)и чаю прити къ Тебѣ на възкрѣшенье ох д(у)ше моя.

*Дедилце касожич тмутороканец писав, идучи від святих. Я ж бо,
Господи, чаю прийти до Тебе на воскресіння. Ох, душе моя.*

Як зрозуміло з тексту, касог з Тмуторокані Дедилце здійснив паломництво до Києва, де вклонився мощам святих, і тепер вертається додому, помолившись перед дорогою у Святій Софії та залишивши напис-графіті на її стіні. Дослідники, до поля зору яких потрапляв цей текст, одностайно пристали до пропонованого А. Залізняка прочитання, що, як бачимо, практично повністю відповідає оригіналові. Проте у тлумаченні закладеної в ньому історичної інформації серед них такої одностайності не спостерігається.

В. Чаїдзе та І. Дружиніна напис-графіті на фресці з Софії Київської розглядають як важливе свідчення процесу християнізації касогів наприкінці XI – на початку XII ст.; посилюючим аргументом цієї тези дослідники називають ту обставину, що у тексті

³Обидва дослідники читали цю літеру як ѡ, проте на поверхні фрески чітко видно, що автором виконаний ѡ.

⁴Літеру С. Висоцький визначив як и, проте вона чітко ідентифікується як ц. Так само її читав А. Залізняк.

⁵А. Залізняк вказав на цьому місці знищену вертикальною подряпиною літеру Ѡ – складову диграфа оу, проте жодних фрагментів Ѡ обабіч подряпини на фресковому тиньку не простежується.

⁶С. Висоцький помилково ідентифікував цю літеру як п.

⁷Під час публікації С. Висоцький пропустив закінчення цього рядка. А. Залізняк за фотографією зумів відчитати склади ро, що, як вважав, збереглись повністю, та ка, що збереглись фрагментарно. Вивчення поверхні тиньку дозволило встановити наявність п'яти добре збережених літер рокап.

⁸У цьому місці А. Залізняк реконструює літери ѡцьѡль або ѡцьѡ; зважаючи на розміри пошкодженої ділянки тиньку, останній варіант виглядає більш вірогідним.

⁹Дослідники ідентифікували цю літеру як и, проте на фресці чітко читається ѡ.

яскраво виявляється глибоке та щире прийняття Дедилцем християнської віри; та й факт здійснення паломництва до святих місць Києва може підтвердити це¹⁰.

Натомість О. Бубенок схильний бачити в цьому написі свідчення факту переселення вже християнізованих касогів з Тмуторокані до Києва або інших територій Русі-України в XI ст.; для обґрунтування цієї тези дослідник наводить факт доброго знання церковнослов'янської мови Дедилцем, а також те, що він має слов'янське ім'я. Саме тому О. Бубенок вважає Дедилца нащадком переселених в XI ст. з Тмуторокані до Києва касогів-християн, який, до того ж, народився та виріс вже або у Києві, або в якомусь іншому місті князівства, однак не у Тмуторокані¹¹.

Визнаючи за Дедилцем походження з Тмуторокані та етнічну приналежність до касогів, В. Франчук пропонує ототожнити автора графіті зі згаданим у літописних повідомленнях під 1175 та 1177 рр. рязанським боярином Дедилцем, взятим у полон володимирським князем Всеволодовичем Юрійовичем після розгрому рязанського князя Гліба¹². На думку дослідниці, після звільнення з ув'язнення цей боярин залишив своє молитовне звернення до Господа на знак подяки за волю. У подальшому він продовжив службу в чернігівських князів¹³.

¹⁰ В.Н. Чхайдзе, И.А. Дружинина, *Граффити из Софии Киевской – свидетельство христианизации касогов в конце XI – начале XII вв.*, Материалы и исследования по археологии северного Кавказа 5 (Армавир 2005) 155–158.

¹¹ О.Б. Бубенок, *Касоги в Киеве*, Вестник Кабардино-Балкарского института гуманитарных исследований 3(26) (Нальчик 2015) 12–15; Б.Х. Бгажноков, В.А. Фоменко, О.Б. Бубенок, А.М. Новичихин, *Очерки древней и средневековой истории адыгов*, Нальчик 2016, с. 177–180.

¹² *Ипатьевская летопись (Полное собрание русских летописей. Том второй)*, 2-е изд., Москва 2001, стлб. 595; *Летописный сборник, именуемый Патриаршей или Никоновской летописью / С прил. извлечений из монографии Б.М. Клосса “Никоновский свод и русские летописи XVI–XVII веков” (Полное собрание русских летописей, том X)*, Москва 2000, с. 5.

¹³ В.Ю. Франчук, *Иноплеменники в структуре государственной власти Руси XII в., Восточная Европа в древности и средневековье. Государственная территория как фактор политогенеза. XXVII чтения памяти члена-корр. АН СССР В.Т. Пашуто*, Москва, 15–17 апреля 2015 г., Материалы конференции, Москва 2015, с. 292.

Отже, бачимо три абсолютно різні тлумачення та історичні інтерпретації одного й того самого напису. Причина таких розбіжностей криється в низці суперечностей у тексті графіті, який, при прискіпливому розгляді, природно викликає низку запитань.

Так, якщо автор називає себе касогом (касожичъ), чому він носить не касозьке, а слов'янське ім'я Дедилце? Чому, попри яскраві прояви християнського благочестя та добре знання церковнослов'янської мови, він вказує у графіті своє не християнське (календарне), а поганське ім'я? Чи мешкав Дедилце у Тмуторокані, чи вже переселився на терени Русь-України? Адже, як зазначає А. Залізник, на межі XI–XII ст. (саме цим часом він датує графіті), Тмуторокань була захоплена половцями та втратила зв'язок із рештою територій Русь, переставши бути важливим християнським центром¹⁴. Коли взагалі був виконаний цей напис на стіні Софійського собору? Чи дійсно його автором був згаданий у літописі рязанський боярин Дедилце? Відповівши на ці запитання, стане можливим правильно та максимально повно інтерпретувати історичну інформацію, що міститься у графіті.

Розпочнемо з питання хронології. С. Висоцький відносить графіті до XII ст.¹⁵, у той час як А. Залізник визнавав за можливе уточнити час появи напису в межах останньої чверті XI – першої чверті XII ст.¹⁶ В. Чаїдзе, І. Дружиніна та О. Бубенок прийняли версію А. Залізняка, натомість В. Франчук відала перевагу датуванню С. Висоцького. Утім, надання переваги пропонованих публікаторами хронологічних рамок здійснювалось дослідниками відповідно до власної інтерпретації цього тексту. Натомість спостереження за формами написання літер дають дещо інші хронологічні віхи.

На підставі низки палеографічних ознак, таких як а з опуклою та видовженою спинкою, в, в, ь, з та ђ з петлями кутом вперед або звичайного вигляду, нахиленої праворуч або вертикальної е, написаної у три змахи зіркоподібної ж, нахиленої праворуч з із переломом, к зі скісними у вигляді зигзагу, прямолінійної р з петлею, кут якої переходить від гори до середини, ѿ округлої без перемички,

¹⁴ А.А. Зализняк, *Op. cit.*, с. 257.

¹⁵ С.А. Высоцкий, *Op. cit.*, с. 260.

¹⁶ А.А. Зализняк, *Op. cit.*, с. 257.

ц, яка повністю знаходиться у рядку, з звичайного вигляду, з моточком, з зі щоглою, яка не виступає над рядком, графіті найвірогідніше датувати в межах середини – кінця XI ст.

Відтак, зважаючи на те, що Дедилце відвідав Софійський собор та видряпав автограф на фресці десь у другій половині XI ст., версію В. Франчук про те, що він і є рязанським боярином Дедилцем, який, за літописними повідомленнями, брав активну участь у міжусобицях 1170-х рр., можемо сміливо відкинути. Адже, навіть якщо припустити, що Дедилце виконав графіті не після звільнення з полону, а десь на зорі своєї юності, навряд чи був сповнений сил та енергії, аби у понад восьмидесятилітньому віці брати участь у князівських міжусобицях. Тим більше, що рязанський боярин був не єдиним носієм цього імені, для прикладу можна назвати берестяну грамоту № 6 зі Старої Русі середини XII ст., в якій згадується особа на ім'я Дедило¹⁷.

На підставі палеографічного датування графіті, а також за висотою його розташування на фресці, що свідчить про виконання дорослою людиною, можна встановити, що Дедилце народився приблизно у другій або третій чверті XI ст., тобто саме у той час, коли Тмуторокань входила до складу Русі-України, перебуваючи в орбіті впливу чернігівських, а згодом – київських князів¹⁸.

Те, що автор софійського графіті народився або, принаймні, тривалий час мешкав у цьому причорноморському місті, свідчить вживання ним утвореного від цього топоніма ідентифікаційного іменника тмутороканць, який буде абсолютно недоречний за умови народження та проживання Дедилця в якомусь населеному пункті Київського, Чернігівського чи іншого князівства. Бо тоді б автор вжив зовсім інший топонім.

Отже, версія О. Бубенка щодо народження Дедилця у Києві або у Київському князівстві в родині переселених сюди касогів-християн, не має достатньої аргументації. Тим більше, що сам Дедилце

¹⁷ А.А. Зализняк, *Древненовгородский диалект. 2-е издание, переработанное с учетом материала находок 1995–2003 гг.*, Москва 2004, с. 329–330.

¹⁸ Докл. див.: В.Н. Чхаидзе, *Тмутаракань – владение Древнерусского государства в 80-е гг. X – 90-е гг. XI веков*, Вестник Московского городского педагогического университета. Научный журнал, серия “Исторические науки” 1(5) (2010) 20–37.

у тексті вказав, що він не мешкав у Києві: крім іменника “тмутороканецъ”, на це вказує вживання дієслова *ида*, а не *пришьдъ*, на що звертали увагу попередні публікатори напису¹⁹.

Щодо другого ідентифікаційного іменника, який визначає етнічну приналежність Дедилця – *касожичъ*, то його найвірогідніше розглядати саме як похідне із закінченням *-ичъ* для позначення походження людини з племінних, етнічних чи локальних найменувань (*ватичъ*, *кривичъ*, *нѣмъчичъ*, *русичъ* тощо)²⁰. Тобто, Дедилець був касогом, хоча в написі називає себе не касозьким, а слов’янським поганським іменем. Тож об’єктивно варто з’ясувати, як етнічний касог міг його отримати.

Дослідники належної уваги вирішенню цього питання не приділяли. А. Залізник запропонував можливе пояснення тим фактом, що Дедилець народився у змішаному шлюбі касога-батька та слов’янки-матері²¹. Таке тлумачення без особливого акцентування навіть О. Бубенок²², позаяк воно добре узгоджувалось з версією про Дедилця як нащадка переселених до Києва касогів-християн. Інші вчені теж згадували аргументи А. Залізника, проте ніяк їх не пояснювали.

Так само у працях публікаторів графіті не знаходила логічного пояснення невідповідність між добре видимою християнською ревністю Дедилця та вживанням мирського нехристиянського імені. А. Залізник зазначав, що це сталось через відносно недавнє хрещення, тому у Дедилця ще не випрацювалась звичка “позначати себе у справах віри своїм хрестильним ім’ям”²³. Інші дослідники графіті на це уваги не звернули.

Так само не аналізувались можливі обставини опанування Дедилцем церковнослов’янської грамоти, адже в написі не виявлено помилок чи відхилень від тогочасної писемної норми. Особливості формульної частини графіті вказують, що його виконав

¹⁹ С.А. Высоцкий, *Op. cit.*, с. 56; А.А. Зализник, *Op. cit.*, с. 257.

²⁰ Див.: А.А. Зализник, *Op. cit.*, с. 257.

²¹ Щоправда, прямо про це не писав, однак викладення варіантів тлумачення імені та прізвиська (чи по-батькові) “касожич” видає саме цю думку автора: А.А. Зализник, *Op. cit.*, с. 257.

²² О.Б. Бубенок, *Op. cit.*, с. 15.

²³ А.А. Зализник, *Op. cit.*, с. 257.

особисто Дедилце, тож припущення про виконання напису третьою особою, а, відтак, і можливість припущення про неписьменність Дедилця, не має під собою підгрунтя. Тож маємо визнати, що він добре вмів читати й писати церковнослов'янською. В. Чхаїдзе схиляється до думки, що цьому касог навчився у Тмуторокані, будучи прихожанином руської церкви²⁴. Натомість С. Висоцький та, услід за ним О. Бубенок, вважають, що грамоту він опанував на теренах Руси, де тривалий час мешкав або народився²⁵.

Як бачимо, в усіх випадках дослідники ставили за основу власну концепцію біографії Дедилца, і вже відштовхуючись від цього намагались окреслити окремі віхи його життя. Тим більше, що коментарі публікаторів з низкою можливих інтерпретацій окреслювали широке поле для вибірки окремої з них, що відповідала пропонованим концепціям християнізації касогів, їх переселення на терени Руси-України, ототожненню епіграфічних та літописних повідомлень. Натомість, якщо відштовхуватись від самого тексту напису, поставивши його в історичний порівняльний контекст, суперечності можуть бути розв'язані з великою часткою вірогідності. Тож, що нам може дати аналіз ймовірних обставин отримання касогом слов'янського поганського імені?

Здійснені науковцями дослідження середньовічного іменослову вказали на те, що у ті часи людина за життя могла мати декілька імен, які сприймались нею та її оточенням як рівнозначні. Причому доволі часто могли траплятись зміни імені людини протягом її життя²⁶. Це могло відбуватись у зв'язку з її хрещенням, якщо людина була іншого віросповідання. Також за умови прийняття сану або чернечого постригу. Ім'я могло змінюватись внаслідок зміни регіону або країни проживання, коли людина отримувала притаманний цьому середовищу антропонім. Також нерідко людина ставала більш відомою в соціумі під прізвиськом, під яким вона могла фігурувати навіть у офіційних документах.

²⁴ В.Н. Чхаїдзе, *Тмутаракань – владение Древнерусского государства...*, с. 25.

²⁵ С.А. Висоцький, *Op. cit.*, с. 56; О.Б. Бубенок, *Op. cit.*, с. 14.

²⁶ Докл., напр., див.: И.С. Филиппов, *Крещение языческим именем и другие парадоксы западноевропейской антропонимии в раннем средневековье*, Именослов. Историческая семантика имени, вып. 2, Москва 2007, с. 88–115.

Утім, навряд чи варто припускати, що Дедилце – це лише прізвисько автора, адже це, власне, добре відоме слов'янське поганське ім'я²⁷. Тож спробуємо з'ясувати, за яких умов народжений в родині касогів хлопчик з часом міг його отримати.

Варіант отримання слов'янського імені Дедилце під час хрещення виглядає малоймовірним. Звісно, можливість хрещення некалендарним іменем існувала у західноєвропейській християнській традиції²⁸. Проте подібна практика не знаходила підтримки серед візантійського духовенства, згадуючись як один із закидів проти західної церкви в антикатолицькій полеміці; подібні звинувачення звучали й з боку київських митрополитів²⁹.

У цьому контексті варто все ж розділяти традицію хрещення поганським ім'ям та традицію язичницько-християнської двоіменності на теренах Руси-України, коли поруч із хрестильним календарним ім'ям людини часто вживались некалендарні поганські імена. Дійсно, в низці випадків у писемних пам'ятках домінували саме язичницькі імена, особливо у князівському середовищі, оскільки саме родинні імена фіксували статус їх носіїв у системі родових відносин³⁰. Проте, водночас, для власної ідентифікації князь використовував і свій християнський антропонім, наприклад, на печатках, де зображувалися святі покровителі князів, чиї імена вони отримували під час хрещення³¹. Нерідко трапляються пам'ятки, де одночасно вказувались язичницьке та християнське імена, як от, наприклад, у написі-графіті Брячислава-Павла Святополковича-Михайловича з центральної нави Софійського собору³².

²⁷ Див.: Н.М. Тупиков, *Словарь древнерусских личных собственных имен*, Санкт-Петербург 1903, с. 141.

²⁸ Див.: И.С. Филиппов, *Op. cit.*, с. 88–115.

²⁹ И.С. Чичуров, *Антилатинский трактат киевского митрополита Ефрема (ок. 1054/55–1061/62 гг.) в составе греческого канонического сборника Vat. Gr. 828*, Вестник Православного Свято-Тихоновского гуманитарного университета. Серия 1: Богословие. Философия. Религиоведение 3(19) (2007) 125–127.

³⁰ Докл. приклади див.: А.Ф. Литвина, Ф.Б. Успенский, *Выбор имени у русских князей в X–XVI вв.: Династическая история сквозь призму антропонимики*, Москва 2006, с. 118 та ін.

³¹ Див., напр.: О. Алфьоров, *Молівдовули київських князів*, Сфрагістичний щорічник 2 (2012) 16–74.

³² Докл. див.: В.В. Корнієнко, *Молитовний напис Брячислава Святополковича з Софії Київської*, Праці Центру пам'яткознавства 18 (2010) 211–217.

Тобто, поганські імена в цьому випадку не заміняли християнські, ними не хрестили, проте їх використовували як рівнозначні в залежності від умов, у які потрапляв їх носій.

Тож, коли наш касог прийняв хрещення, то він отримав християнське ім'я, присутнє у святцях. Це ім'я залишилось невідомим, адже автор графіті написав більш звичне для себе поганське ім'я Дедилце. Утім, його вживання у благопристойному християнському тексті на софійській фресці аж ніяк не виявляє глибину вірування/невірування автора, адже на той час християнські та поганські антропоніми вживались як рівнозначні, навіть у середовищі духовенства. Яскравим прикладом такої рівнозначності можна назвати ім'я печерського чорноризця, блаженного священномученика Йоанна, відомого більше саме під поганським ім'ям Кукуша³³.

Тобто, історичний контекст традиції середньовічного антропонімікону Руси-України суперечить можливості отримання Дедилцем цього поганського імені через хрещення, рівно як і внаслідок прийняття сану чи чернечого постригу, позаяк у такому випадку в графіті все ж було б присутнє календарне християнське ім'я. Утім, варто зазначити, що з наявного тексту неможливо встановити соціальне походження автора. Більш вірогідним мені видається, що він все ж був світською особою, проте достатніх аргументів на користь цього припущення, рівно як і на його спростування, навести складно.

Отже, єдиним логічним поясненням факту отримання касогом слов'янського імені буде умова перебування його у тому соціумі, в якому подібні імена були природними.

У проміжок часу від другої чверті до кінця XI ст., коли касог міг потрапити до цього соціуму, логічним, на перший погляд, буде припущення про умовну "слов'янізацію" касогів у Тмуторокані. По-перше, Дедилце називає себе тмутороканьць, і це впевнено засвідчує той факт, що він або народився або тривалий час жив у цьому місті, аби приймати його за свою малу батьківщину та вказувати в написі-графіті. По-друге, у названий проміжок часу це

³³ Див.: *Патерик Києво-Печерський*, упорядкувала, адаптувала українською мовою, склала примітки та додатки Ірина Жиленко, К. 1998, с. 249.

причорноморське місто входило до складу Руси-України, тут перебували руські князі або намісники, їх руське оточення, руське духовенство³⁴. Власне, з цих позицій В. Чаїдзе допустив, що тматороканські касоґи могли не тільки опанувати руську мову та писемність, але й бути прихожанами руських православних приходів³⁵.

Проте історичний контекст змушує відмовитись від цієї версії. Археологічні дослідження середньовічної Тматорокані та її околиць не зафіксували суттєвої присутності слов'янського населення, натомість доволі сильними в цьому регіоні були саме грецькі (візантійські) впливи³⁶. Тож, касоґ, який би народився чи перебрався до Тматорокані, перебував радше у середовищі грецької антропонімії, аніж слов'янської. Звісно, можна припустити, що, внаслідок потрапляння Тматорокані до орбіти впливу руських князів та обумовлене цим фактом перебування незначного, проте півного руського контингенту в місті, відбулась популяризація слов'янських імен³⁷. Проте таке припущення не містить надійної джерельної бази, пам'яток, які б надійно засвідчили поширення слов'янських імен саме серед мешканців Тматорокані в нашому розпорядженні немає. Відтак, касоґ отримав слов'янське поганське ім'я Дедилце тоді, коли переселився на терени Руси-України. Не виключено, що саме після цього переселення він прийняв християнство. У цьому контексті зближаємось в окремих моментах з версією С. Висоцького та О. Бубенка щодо тривалого проживання касоґа Дедилця в руських землях. Проте, ймовіріше, не у Київському

³⁴ В.Н. Чаїдзе, *Тматаракань – владение Древнерусского государства...*, с. 26–30.

³⁵ Щоправда, тут же зазначає, що версії про поширення християнства серед народів Кавказу “Тматороканською Руссю” та втручання у церковні справи Зихської єпархії князів-намісників Тматорокані не витримує критики: В.Н. Чаїдзе, *Тматаракань – владение Древнерусского государства...*, с. 25.

³⁶ Докл. див.: В.Н. Чаїдзе, *Тматаракань (80-е гг. X в. – 90 гг. XI в.). Очерки историографии*, Матеріали и исследования по археологии Северного Кавказа 6 (Армавир 2006) 160–161; В.Н. Чаїдзе, *Тматаракань – владение Древнерусского государства...*, с. 23. В.Н. Чаїдзе, *Таматарха. Раннесредневековый город на Таманском полуострове*, Москва 2008, с. 255, 297.

³⁷ Схожа ситуація спостерігалась, наприклад, у середньовічній Іспанії, де християни переймали арабську культуру, в тому числі в антропонімії: В. Шишмарев, *Очерки по истории языков Испании*, Москва; Ленинград 1941, с. 87–88.

князівстві, а в Чернігівському, тісніше пов'язаному з Тмутороканню. Адже саме в ньому деякий час зберігались пов'язані з касогами топоніми, що свідчить про їх проживання тут компактними групами, вочевидь, після розселення князем Мстиславом Володимировичем у 1020-х рр. у сіверських землях³⁸. Власне в цьому слов'янському оточенні для переселених касогів залишались актуальними питання ідентифікації себе з місцем походження та етнічною приналежністю, тож саме тому Дедилце додає, що він є “касожичем тмутороканцем”.

Отже, дослідження напису на фресці Софійського собору дозволило з'ясувати деякі біографічні відомості про його автора. За своєю етнічною приналежністю Дедилце дійсно був касогом, у нас немає достатніх підстав розглядати його як нащадка змішаного касозько-руського шлюбу. Він народився або певний час в юності прожив у Тмуторокані, достатньо, аби в подальшому пам'ятати про своє походження та йменувати себе у написі “тмутороканцем”. У 1020-х рр., за правління чернігівського князя Мстислава Володимировича, він був разом з іншими членами касозької дружини розселений на теренах сіверських земель Чернігівського князівства, найвірогідніше, в околицях Рильська, біля якого збереглися касозькі топоніми. Саме в оточуючому слов'янському середовищі він і отримав ім'я Дедилце, яким звик послуговуватись у повсякденному житті. Вочевидь, Дедилце з часом переселився або до центру князівства – Чернігова, або до якогось з ближчих до місця розселення касогів містечок сіверської землі, де міг прийняти християнство (якщо це не сталося раніше) та вивчити церковнослов'янську мову. У другій половині XI ст. Дедилце здійснив паломництва до центру київської митрополії, де й залишив на стінах резиденції митрополита палку молитву у вигляді перефразованого Символу віри. Це засвідчує християнську ревність Дедилця, особливо притаманну неофітам.

³⁸ В.В. Мавродин, *Очерки истории Левобережной Украины (с древнейших времен до второй половины XIV века)*, [електронний ресурс], режим доступу: http://www.rulit.me/programRead.php?program_id=309183&page=94.